

könyvtáros 1956. október 23-án ott áll a budapesti parlament előtt a változásra szomjúhozó türelmetlen tömegben... Néhány nap múlva a törvényes magyar kormány tagja... Részese a prométheuszi kísérletnek, amely nem sikerült...

Húsz év múlva az eseményt kommentálja a riporternek: „Akkor este fölhívtam a feleségemet, mondtam, hogy

itt vagyok a Parlamentnél, a tömeg aljában békésnek látszik, bár megvolt a hajlandósága arra, hogy a rácsokon átmenjen. Ott elég nagy zúgás támadt, én is kicsit belezúgtam.”

Igen. Egy kissé Bibó István is belezúgott...

CSORBA Béla

RÉGI VÁROSMAGOK VÉDELME ÉS REVITALIZÁCIÓJA

Pogledi. 1988/3–4. szám, Split

A negyedévenként Splitben megjelenő Pogledi kulturális folyóirat 1988/3–4 kettős számát a város problematikájának szenteli: a négyszázoldalas blokk 28 egymáshoz lazán kapcsolódó írást közöl. A 21 tudományos és 7 szak tanulmány szűkebb témáját, módszerét és mélységét illetően igen heterogén tájékoztatottsági szintet feltételez az olvasók részéről.

Ivo Babić a bevezetőben vázolja a műemlékvédelem jelentőségét: „A kultúr hagyomány éppoly fontos mint a tiszta levegő, a víz, az erdőségek, hiszen az embert a szellem is élteni: a kultúra, a jelek és jelentések az élőkkel és holtakkal egyetemben. Igen, az ember a holtakkal is együtt él. A kultúra sokkal inkább a holtak, mintsem azok műve, akik csak ezután csatlakoznak hozzájuk. Az archaikus emberek gyakran laktak halottaikkal egy házban. Mi, manapság egyes konzerválási munkálatok során minden kegyelet nélkül készek vagyunk a holtakat nyugvóhelyükről kivetni, archeológiai kutatások címén még a működő templomokból is. Talán majd felép egy olyan új szenzibilitás, amely visszapillantásra készlet. Lehet, hogy ez a posztmodern szenzibilitás lényege. Túlságosan sietünk a jövőbe, amely megfosztott utópiáink valóra válhatóságának lehetőségétől. Korunkat megelőzően is elvetettek már értékeket: a kereszténység felvételét kegyetlen rom-

bolások követték; a francia forradalom a templomokat – a hűbéri rend bástyáit – rombolta. Albániában a mecseteket nyilvános illemhelyé alakították, Tibetben a pagodákból disznóólakat csináltak. A rómaiak viszont felújították az egyiptomi műemlékeket.” E cselekedetek mozgatórugóit a szerző meg is indokolja: „A műemlék mint fogalom egyaránt jelent maradandóságot, intést, törekvést, beszédet, mely nem némul el: túlélést – egyénit és közösségit – az általános emberit. A műemlék lényege ha nem is transzcendentális, de transzcendens. Lényegét vizsgálva az ember létét kutatjuk.”

André Chastel tanulmánya az egyetemes emberi hagyományt három osztályba sorolja; kulturális, ökológiai és genetikai tradícióba. Ebből a szempontból vizsgálja a műemlékek, múzeumok szerepét és jövőjét.

Stephan Reiss-Schmidt és Felix Zwoch cikke *Haladás „visszaépítéssel”* (Rückbau) cím alatt új fogalmat kísérel meg bevezetni a műemlékvédelembe. A bevezetőben a visszaépítést az ipari forradalom előtti, falu–város–természet közötti egyensúlyi helyzet visszaállítására tett kísérletként definiálja, de a Rückbau fogalma mindvégig homályos marad. Néhol előtűnik az írásban az ún. higiéniai urbanisztika merev sémáinak (lakás–ipar–közigazgatás–közlekedés–rekreáció) bírálata, de ennek nem sok köze lehet a Rückbau fogalmához.

A kötet közli az 1987-es műemlékvédelmi deklarációt, amely 1972-es elődjének tárgykörét szélesíti ki, kiterjed a szigorúban vett műemlékeken kívül az ambientális értékű épület-együttesekre és a kultivált természetre is.

Helyet kapott a kiadványban Max Dvorak 1916-ban közzétett *Műemlékvédelmi katekizmusa* is.

Milan Prelog tanulmánya *A műemlékvédelem és a város sorsa* szélesebb kontextusba helyezi a műemlékvédelmet. Rávilágít arra, hogy a felgyorsult ütemű urbanizáció nem követi a hagyományos városépítés sémáit, a város elveszíti arculatát, és anonim, urbanizált vidékké válik. A műemlékvédelem, amely a hagyomány értékeit veszi számba és óvja, valójában a várost mint olyan menti át az utókor számára. Ebben a szellemben elemzi a velencei (1964), brüsszeli (1969), zürichi (1973) és spliti (1981) nemzetközi műemlékvédelmi dokumentumokat.

Radovan Ivančević *Jegyzetek a horvátországi műemlékvédelem krízisének szociológiai és pszichológiai aspektusairól* c. írása új távlatokat nyit a jugoszláviai nagyvárosok kulturális eróziójával kapcsolatban. A szerző tézise a következő: „Míg a vidéki települések urbanizálódnak, Zágráb rusztifikálódik.” Ennek okait ekképpen magyarázza: „Az osztályautoritás és a gazdasági kényszer, amelyekkel a néhai városi polgár elzárkózott a jövevények elől, már eltűnt, és ezért a faluról beszármazottakra nem tudja rákényszeríteni viselkedési formáit és normáit. A modern, háború utáni Zágrábban nemcsak számbeli fölényben vannak a falusi és kisvárosi környezetből idekerült jövevények, hanem szellemük is úrrá lett a városi kritériumokon és az őslakosság szokásain.” Ennek a nagyjából ismert jelenségnek a hátterét tovább vizsgálja a szerző és felteszi a kérdést: „Ki költözik a nagyvárosba? ... A legtehetségesebbek, legaktívabbak és legmerészebbek – kétségtelenül. De az objektivitás kedvéért meg kell jegyezni, hogy a skrupulus nélküli karrieristák,

ambiciózus tehetetlenek, a könnyű sikerre váró lusták is. Ezzel magyarázható a paradox fordulat: a nagyvárosok szellemi hanyatlása (műemléki állag pusztulása) és a vidéki városok újjászületése. Nevezetesen, egy bizonyos számú tehetséges ember mellett a csöcselék nagy része is elhagyta a vidéki városokat, és a nagyvárosokba költözött; így a provinciában aránylag több becsületes, dolgozó, szerény ember maradt, közösségi tudattal és alkotói kezdeményezéssel megáldva, ami a városi összedolgozás elengedhetetlen előfeltétele.” Az itt említeteket az író ekképpen támasztja alá: „A város arculata a társadalom képe. Függetlenül attól, miként ábrázolják társadalmunkat a politikusok vagy a szociológusok (itt a szerző az „udvari” szociológusokra gondolt), ill. társadalmi munkások, a mai Zágráb urbánus arculata elárulja a reális erőviszonyokat, folyamatokat, tendenciákat.” A városmag pusztulásában szociális patológiát feltételez: „Egy országban, amely formálisan is a nevében viseli a szocialista jelzőt, ahol a társadalmi érdek előbbrevaló a magánérdeknél, a városépítés terén a Horvát Köztársaság fővárosában a műemlékvédelemben dűl a privatizáció... Nálunk ez a szocialista öngigazgatás cégére alatt történik; ha a nagyvilágban ilyen csoportérdekek modellje üti fel a fejét, azt maffiának vagy katonai juntának nevezik.” Tanulmányában viszont nemcsak az uralkodó csoportokat ostorozza, de kiszolgálóikat is, a várostervezésben és műemlékvédelemben részt vállaló szakembereket is. Ez utóbbiak szerinte rejtjeles nyelven kommunikálnak, a polgárokról csak mint objektumokról beszélnek. A szerző véleménye szerint csak a lakosság tevékeny részvételével lehet helyreállítani a városi légkört, felújítani a városokat és városmagokat. Követendő példaként Karlovacot emeli ki.

Az elméleti cikkek láncolatát a városvédelmi blokkban a városmagok felújításának gyakorlati példái követik: Janez Mikuž Mariborról, Maja Maroević és Duško Marasović Splitről, Marija Pla-

nić-Lončarić Koprivnicáról, Svetislav Vučenović a belgrádi Kosančićev venacról, Đurđica Cvitanović Karlovacról, Džihad Pašić és Amir Pašić Mostarról, Mirko Kovačević Budváról, Gordana Grčić-Petrović Vodnjanról, Jerko és Duško Marasović valamint Atilio Krizmanić Puláról ír. Ezután a szűkebb építészeti-műemlékvédelmi érdeklődéstől kissé távolabb álló, szociológiai és közgazdasági cikkek következnek: Ksenija Petovar a széttelepítés társadalmi problémáiról, Hrvoje Šošić pedig a műemlékvédelem gazdaságtanáról szól.

E vaskos kötet áttanulmányozása után az a végkövetkeztetés kristályosodott ki, hogy Jugoszláviában a műemlékvédelem mély krízisben van. A válság okai egyrészt politikai/közigazgatási jellegűek – a kiadványban számtalanszor említett öns csoportérdek, politikusi fafejűség, kapzsiság és a vezetőség mafia-magatartása miatt, másrészt módszertaniak. Persze, a módszertani problémák nemigen világlanak ki az egyes írásokból – sokan nincsenek ezek tudatában – de az egyes tanulmányok szembesítésénél nyilvánvalóvá válnak. A látzólagos jól szervezettség és a nemzetközi szervezetekbe tömörült szakmabeliek (ICOMOS, UNESCO) harmóniája számtalan hiányt és bizonytalanságot ta-

kar. Hogy is lehetne másképp megmagyarázni a városvédelemben gyors egymásutánban lejátszódó pálfordulásokat, amelyek a háború utáni időszak fő meghatározói voltak: egy-két évtizeddel ezelőtt leginkább csak egy-egy kulcsfontosságú műemléket védtek annak szűkebb környezete nélkül. Foghíjbeépítések alkalmával történelmi környezetben rendszerint korszerű anyagokat alkalmaztak, azaz favázis vagy vakolt régi épületek tőzszomszédságában megjelentek a nyersbeton vagy függönyfalas (üveg-acél) homlokzatú házak. Ezt a korszellemmel magyarázták a szakmabeliek, ha a jóérezésű laikusok tiltakoztak. Ma már nagyobb kegyelettel kezelik az épületegyütteseket, de a mai szakmai álláspont is ellentmond a józan észnek, amikor tolerálja a régi épületek teljes „kibelezését”, azaz belső „modernizálását” a homlokzat konzerválása mellett. Másfelől viszont senki se adott elméletileg megalapozott és általánosan elfogadott támpontot: Mire és meddig terjedjen ki a védelem? Melyik ponttól jogos utat engedni az újnak? Ameddig ezekre a kérdésekre nem kapunk választ, addig jól jön a közös ellenség, a hatalmasságok és fafejű bürokraták képében, hogy a szakma becsületét „tisztára” mossa.

KLEIN Rudolf

A SZTÁLINI TOTALITÁRIUS DIKTATÚRA VEZETŐ ALAKJAIRÓL

Roj Medvedev: Svi Staljinovi ljudi. Svjetlost, Sarajevo, 1987

Amikor a szerző könyvét befejezte (az előszó keletkezése 1983 novembere) még belső emigrációba kényszerülve élt moszkvai lakásán és a sztálini rendszerrel foglalkozó könyvei még csak külföldön jelenhettek meg. Hasonló volt a helyzet a Sztálin embereiről szóló könyvének szerbhorvát nyelvű megjelenésekor is (orszóból Jaszmina-Ina Krstanović fordította).

Azóta a szerző helyzete a Szovjetunióban gyökeresen megváltozott. Medve-

gyevet 1989-ben rehabilitálták, az új legfelső képviselői tagja és egy képviselői bizottság elnöke. A könyv jugoszláviai megjelentetése az időközben megváltozott szovjetunióbeli körülmények ellenére is jó kiadói vállalkozásnak számít, mert napjainkban is értékes olvasmányt jelent.

Medvegyev már az előszóban megmagyarázza, miért döntött úgy, hogy az átfogó portrécsokrot sejtető cím ellenére miért foglalkozik Sztálinnak csak hat